

Тамара Янченко

Тамара Янченко

THE WORK OF PRESCHOOL EDUCATIONAL INSTITUTIONS IN UKRAINE: HISTORICAL AND PEDAGOGICAL SURVEY

ДІЯЛЬНІСТЬ ЗАКЛАДІВ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ: ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ВИМІР

The purpose of the article is to analyze the work of preschool educational institutions in Ukraine in the second half of the XIX – the beginning of the XX centuries in the context of the current tasks of modern preschool education.

Methodology. The narrative method provided the collection, description and evaluation of the historical and pedagogical facts that related to the work of preschool educational institutions in the determined period and combining them into a single whole in a certain sequence; the hermeneutic method contributed to understanding of the content of the sources and scientific literature that related to the genesis of the theory and practice of preschool education in Ukraine; general scientific methods (analysis, synthesis, generalization, comparison) provided the study of archival and published sources and literature on the selected topic, the coverage of the facts of the history of preschool education development in Ukraine and the formulation of relevant conclusions.

Scientific novelty. The work of preschool educational institutions founded by private individuals and members of public organizations in Ukraine in the second half of the XIX – the beginning of the XX centuries was revealed. Little-known and unknown archival documents and facts concerning the development of preschool education in Ukraine in the second half of the XIX – the beginning of the XX centuries were introduced into scientific circulation.

Conclusions. The establishment and work of preschool educational institutions in Ukraine in the second half of the XIX – the beginning of the XX centuries were due to the need of the society in the organization of the preschool children's social education. Under the conditions of the absence of purposeful work of the state on establishing preschool educational institutions such an initiative belonged to private individuals and public associations. It should be noted that well-known Ukrainian teachers and other cultural figures, in particular N. Lubenets, T. Lubenets, S. Rusova, often initiated the establishment of preschool educational institutions.

Key words: preschool education, preschool educational institution, public organization, association, Ukraine.

Мета статті – проаналізувати діяльність закладів дошкільної освіти в Україні у другій половині XIX – на початку XX ст. у контексті актуальних завдань сучасної дошкільної освіти.

Методи дослідження. Наративний метод забезпечив збір, опис і оцінку історико-педагогічних фактів, що стосуються діяльності закладів дошкільної освіти в окреслений період, та поєднання їх у єдине ціле у певній послідовності; герменевтичний метод сприяв розумінню змісту джерел і наукової літератури, які стосуються генези теорії та практики дошкільної освіти в Україні; загальнонаукові методи (аналіз, синтез, узагальнення, порівняння) забезпечили вивчення архівних та опублікованих джерел і літератури з обраної теми, висвітлення фактів історії розвитку дошкільної освіти в Україні та формулювання відповідних висновків.

Наукова новизна. Розкрито діяльність закладів дошкільної освіти, що були створені приватними особами та членами громадських організацій в Україні у другій половині XIX – на початку XX ст. До наукового обігу введено маловідомі та невідомі архівні документи і факти, що стосуються розвитку дошкільної освіти в Україні у другій половині XIX – на початку XX ст.

Висновки. Утворення та діяльність закладів дошкільної освіти в Україні у другій половині XIX – на початку XX ст. були зумовлені потребою суспільства в організації соціального виховання дітей дошкільного віку. В умовах відсутності цілеспрямованої діяльності держави щодо створення закладів дошкільної освіти така ініціатива належала приватним особам і громадським товариствам. Наголосимо, що часто ініціаторами створення закладів дошкільної освіти ставали відомі українські педагоги та інші діячі культури, зокрема: Н. Лубенець, Т. Лубенець, С. Русова.

Ключові слова: дошкільна освіта, заклад дошкільної освіти, громадська організація, товариство, Україна.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими або практичними завданнями. У контексті реформування та євроінтеграційних векторів розвитку української освіти дошкільна освіта стала її невід'ємним складником і ґрунтом для входження дитини у соціокультурний та освітній простір. Вона забезпечує подальше успішне навчання, розвиток та самореалізацію особистості, що передбачено в сучасних документах «Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи» (2016), законах України «Про освіту» (2017), «Про повну загальну середню освіту» (2020).

Історико-педагогічні дослідження розвитку дошкільної освіти можуть надати випробуваний часом матеріал, що виступає підґрунтям у розбудові інноваційних проєктів і моделей навчання та виховання дітей дошкільного віку. Це зумовлює актуальність історико-педагогічних студій, присвячених створенню та діяльності закладів дошкільної освіти.

Аналіз основних досліджень і публікацій з порушеної проблеми. Ґрунтовні студії з історії української освіти в різні періоди її розвитку здійснені Л. Бере-

зівською, Т. Гавриленко, Н. Дічек, О. Петренко, О. Сухомлинською, В. Федяєвою, Т. Янченко та іншими науковцями. Окремі історико-педагогічні аспекти розвитку дошкільної освіти в Україні досліджували Л. Артемова, А. Богуш, Є. Коваленко, О. Мельникова, С. Попиченко, І. Улюкаєва, Т. Філімонова та ін.

Формулювання цілей статті. Мета статті полягає в аналізі діяльності закладів дошкільної освіти в Україні у другій половині XIX – на початку XX ст. у контексті актуальних завдань сучасної дошкільної освіти.

Висвітлення процедури теоретико-методологічного дослідження. У процесі дослідження було використано такі методи: наративний метод забезпечив збір, опис і оцінку історико-педагогічних фактів, що стосуються діяльності закладів дошкільної освіти в окреслений період, та поєднання їх у єдине ціле у певній послідовності; герменевтичний метод сприяв розумінню змісту джерел і наукової літератури, які стосуються генези теорії та практики дошкільної освіти в Україні; загальнонаукові методи (аналіз, синтез, узагальнення, порівняння) забезпечили вивчення архівних та опублікованих джерел

і літератури з обраної теми, висвітлення фактів історії розвитку дошкільної освіти в Україні та формулювання відповідних висновків.

Виклад основного матеріалу дослідження з обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Друга половина XIX – початок XX ст. позначилася становленням дошкільної освіти в Україні. Цьому, зокрема, сприяло залучення жінок до промислового виробництва. Відтак гостро постало питання про забезпечення нагляду за дітьми дошкільного віку. Перші заклади дошкільної освіти створювалися приватними особами, а трохи згодом їх стали започатковувати члени громадських організацій або товариств. Так, першу спробу організації в Україні закладу дошкільної освіти зробила у 1858 р. дружина редактора газети «Киевские губернские ведомости» Є. Чернишова. У її зверненні до М. Пирогова, який на той час обіймав посаду попечителя Київського навчального округу, було викладено концептуальний погляд на організацію і зміст системи виховання дітей дошкільного віку. М. Пирогов схвально поставився до пропозиції Є. Чернишової.

У 1871 р. розпочав роботу приватний дитячий садок сестер Марії та Софії Ліндфорс (остання – за чоловіком С. Русова) у Києві. Цей заклад дошкільної освіти прийняв близько 20 вихованців, переважно дітей інтелігенції, серед яких, зокрема, були доньки Старицьких.

У 1882 р. відкрився дитячий садок утримувачки початкової школи К. Безменової, до якого приймали дітей з п'ятирічного віку. У пояснювальній записці-клопотанні педагогиня висловила свої погляди на дошкільне виховання. У її розумінні дитячий садок – це елементарна школа, «де б корисне і серйозне йшло поруч з приємним і цікавим для дитячого віку». Дитячий садок К. Безменової проіснував до 1899 р. (Смоляр, 1998, с. 129–130).

А. Бейтел, яка утримувала жіночу початкову школу у Києві, у 1883 р. відкрила при ній підготовче відділення, назване дитячим садком для дівчаток 4–7 років (ЦДІАК України, 1883, арк. 1).

Зрозуміло, що поодинокі випадки утворення дошкільних установ не могли вирішити проблему суспільного дошкільного виховання у цілому, тому прогресивна громадськість Києва, стурбована становищем малят у сім'ях міської бідноти, заснувала Товариство денних притулків для дітей робітничого класу. Своєю появою

Товариство зобов'язане одноденному перепису населення 2 березня 1874 р., що проводився членами Географічного товариства. Його результати вразили жалюгідним становищем робітників і особливо – їхніх дітей, які залишалися вдома без нагляду та уваги дорослих. Проаналізувавши результати перепису, дружини учасників цієї акції висловили бажання допомогти сім'ям робітників, взявши дітей під свою опіку, покращити їхнє становище, забезпечуючи їх протягом дня «здоровим приміщенням, чистим одягом, повноцінним харчуванням» і, нарешті, дати дітям основи освіти та моральності, оточити їх увагою, що нівелюватиме негативний вплив вулиці (Ступак, 1998, с. 62). Ставлячи таку мету, організатори нового Товариства надавали великого значення й тому, щоб не розлучати дітей з батьками, не послаблювати зв'язку між ними. Діти поверталися ввечері додому, також проводили в сім'ї вихідні та святкові дні. На основі напрацьованого досвіду було вироблено статут Товариства денних притулків для дітей робітничого класу, мету діяльності якого визначено як поліпшення становища дітей, котрі залишилися без нагляду батьків, шляхом повної денної опіки та піклування про долю дітей, які досягли шкільного віку, завдяки влаштуванню їх у заклади загальної та професійної освіти.

Першим головою Товариства була обрана Л. Драгоманова, яка разом з А. Чубинською доклали багато зусиль для його формування. У різні роки його діяльності воно очолювалося А. Іконниковою, О. Кістяківською, А. Дараган. Серед найбільш діяльних членів слід назвати В. Житецьку, В. Антонович, О. Тесленко-Приходько.

Перший денний притулок Товариства (на 20 дітей) розпочав свою діяльність у 1875 р. Він призначався для дітей віком 2–10 років усіх станів. Прийом дітей обумовлювався бідністю та відсутністю домашнього нагляду. У притулку працювали вихователька та її помічниця. Жінки – члени Товариства – встановили постійне чергування у цьому закладі. Діти забезпечувалися харчуванням, одягом, взуттям. Для їхнього духовного розвитку проводилися різноманітні заняття, серед яких значна увага приділялася трудовому вихованню (Смоляр, 1998, с. 131).

На початку XX ст. щорічний бюджет Товариства становив 20 тис. крб. У його розпорядженні було 5 притулків, до 4 з яких приймалися діти обох статей від 2 до

13 років. А п'ятий – призначався для дівчаток із послабленим здоров'ям. Діти перебували у притулках цілий день, отримували триразове харчування, а з шестирічного віку їх навчали грамоті, арифметиці, хоровому співу, Закону Божому. Найздібніші діти проходили курс навчання за програмою однокласних міських училищ і мали можливість вступити до професійних шкіл. На основі власного досвіду члени Товариства переконалися, що для успішного ведення занять у притулках необхідна особа, яка б екзаменувала дітей. З цією пропозицією Товариство звернулося до відомого педагога Т. Лубенця. Він дав згоду бути постійним екзаменатором у притулках. Для вчителів притулків обов'язковими стали відкриті уроки. Велику увагу члени Товариства приділяли навчанню дітей ремеслу, що давало змогу їм влаштувати в майбутньому своє життя. Учням надавалася медична допомога, для відпочинку їх відправляли до літніх колоній (Смоляр, 1998, с. 131).

Завдяки тому, що до складу Товариства денних притулків входили жінки – представниці передової української інтелігенції, у притулках здійснювалося також національне виховання, яке стало обов'язковою умовою соціально-педагогічної підтримки дітей. Оцінюючи діяльність дитячих притулків Товариства, З. Мірна писала: «Це були, по суті, замасковані школи для дітей, де наука проводилася відповідно до тодішніх вимог лише з тонким забарвленням українства». Коли київський губернатор Дрентельн категорично заборонив українські театральні вистави, Товариство, завдяки енергії В. Антонович, добилося дозволу раз на рік влаштовувати українські вистави для дітей (Смоляр, 1998, с. 132).

У звіті за 37 років існування Товариства денних притулків зазначалося, що в ньому виховувалось понад 78 тис. дітей. Його діяльність стала прикладом для наслідування, формувала громадську думку відносно суспільного виховання дітей, створювала ґрунт для поширення подібних дитячих установ (Смоляр, 1998, с. 132).

Відомий педагог Т. Лубенець наголошував, що дитяча бездоглядність є результатом існуючого соціального укладу, що характеризувався руйнуванням сімейних стосунків, особливо у промислових містах. Для дітей (дошкільників і школярів) необхідні ясла, дитячі садки, денні притулки, майданчики, котрі б могли організувати їхнє дозвілля і тимчасово замінити сім'ю. За

словами Т. Лубенця, у 1911 р. у Києві було близько 30 таких закладів, які відвідували більше ніж 3 тис. дітей (Лубенець, 1911, с. 2–5).

Виходячи з цих міркувань, Т. Лубенець у 1899 р. звернувся до попечителя Київського навчального округу з проханням дозволити заснувати Товариство народних дитячих садків (ЦДІАК України, 1899, арк. 1). Серед його перших сподвижниць була Ю. Карпинська. Вона визначила мету новоствореного Товариства як надання можливості дітям бідних жителів міста отримати правильний моральний і фізичний розвиток, котрий не могли забезпечити їхні батьки через бідність та власну неосвіченість. Ю. Карпинська була противницею бездумного використання популярної на той час системи Ф. Фребеля. За її словами, головним принципом у кожній системі виховання повинна бути любов до дітей (ЦДІАК України, 1899, арк. 1).

У 1899 р. Товариством народних дитячих садків було відкрито 4 дошкільні заклади на околицях Києва. У них виховувались 279 дітей. У всіх дитячих садках були поширені ігри на свіжому повітрі, заняття гімнастичними вправами, вивчення пісень і танців. При цьому найбідніші вихованці отримували безкоштовні сніданки та обіди, для інших перебування у дитячому садку коштувало 5 коп. на день. Окрім того, дошкільні заклади розглядалися, передусім, як фактор оздоровлення дітей бідняків. Член Товариства лікар Н. Шмуклер надавав їм необхідну медичну допомогу, здійснював профілактичні огляди.

За словами членів Товариства, Ю. Карпинська вдосконалила систему Ф. Фребеля у такий спосіб, щоб зацікавити дітей під час занять. Діяльність дошкільників ставала усвідомленою, цілеспрямованою: вони брали участь у пошитті носових хустинок, фартухів (ЦДІАК України, 1899, арк. 7–53).

Активну участь у діяльності Товариства народних дитячих садків брала відома педагогиня Н. Лубенець. Вона визначила такі завдання цього Товариства:

- створення народних дитячих садків;
- сприяння розповсюдженню ідей дошкільного виховання у суспільстві шляхом влаштування школи нянь, курсів для виховательок.

Ініціатором відкриття нових дитячих садків стало Товариство сприяння вихованню та захисту дітей, створене у Києві у 1901 р. Згідно із статутом цього Товариства,

його метою була розробка питань, пов'язаних з фізичним та духовним вихованням і освітою дітей, захист і піклування про безпритульних дітей. Серед прийомів, що використовувалися членами Товариства у роботі з дітьми, були: влаштування бібліотек, громадських читань, виставок, концертів, видання літератури, будівництво майданчиків для ігор, організація екскурсій, заснування навчальних закладів, недільних шкіл, притулків, ясел, дитячих садків, літніх колоній. Членами цього Товариства стали, зокрема, відомі педагоги І. Сікорський, Т. Лубенець. Останній наполягав на необхідності відкриття дитячих садків з обов'язковим навчанням грамоті вихованців (Народный детский сад, 1907, с. 36).

Зважаючи на те, що Товариство сприяло вихованню та захисту дітей і Товариство народних дитячих садків мали спільні завдання, вони об'єдналися на чолі з Н. Лубенець і в 1907 р. утримували два заклади дошкільної освіти та школу підготовки нянь. Слід зазначити, що у Першому дитячому садку виховувалося 80 дітей із найбільш бідних сімей, окрім того, цей заклад дошкільної освіти мав притулок, де утримувалося 12 сиріт. Другий дитячий садок був розрахований на 60 дітей. Виховательки здебільшого походили з числа випускниць київських гімназій (Народный детский сад, 1907, с. 36–55).

У 1905 р. була відкрита школа нянь, що мала за мету підготовку помічниць садівниць (виховательок). Крім загально-освітніх предметів, її учениці вивчали методику дошкільного виховання, яку викладав Т. Лубенець, а також – теорію і практику фребелівської методики (викладав Н. Лубенець). Практичні заняття для учениць школи проходили у притулку для сиріт, де вони чергували у нічний час, доглядали дітей, купали їх тощо. Термін навчання у цьому закладі становив два роки, але згодом він був збільшений до чотирьох років. Значно зріс і контингент учениць: від 9 осіб у 1906 р. до 120 – у 1914 р. До школи нянь приймали дівчат 13–14 років, які мали початкову освіту. Усі витрати за їхнє навчання брало на себе Товариство.

Вихователі та члени Товариства не забували про те, що дітям для правильного розвитку необхідні позитивні емоції, радість. Для них влаштовувалися святкові заходи. Наприклад, свято Масляної з ласощами. На Великдень була організована екскурсія до Госпітального саду. Окрім того, усі діти отримали у подарунок цукерки та печиво.

Організовувались поїздки залізницею до станції Дарниця у сосновий ліс. На Різдво було влаштоване свято з ялинкою. Усі вихованці отримали у подарунок ласощі, іграшки, одяг – сукні, костюми, а найбільш бідні з них – пальта та черевики.

У 1908 р. деякі райони Києва постраждали від паводку. Це спонукало до створення для дітей із таких сімей третього дитячого садка (ЦДІАК України, 1914, с. 48–92).

Члени Товариства З. Мірна та С. Русова ознайолювали вихованців з національними традиціями, українськими книжками. Завдяки їхнім зусиллям, на педагогічній виставці в Києві у 1910 р. було дозволено влаштувати український відділ, де представлялася дитяча література та методичні посібники з дошкільного виховання, написані українською мовою (Смоляр, 1998, с. 134–135).

Науковою розробкою теоретичних питань дошкільного виховання, практичною діяльністю щодо створення закладів дошкільної освіти, а також підготовки кваліфікованих вихователів дитячих садків займалося Фребелівське педагогічне товариство, засноване у 1908 р. І. Сікорським (Ступак, 1998, с. 61). Його члени великого значення надавали ранньому психолого-педагогічному вивченню дитини. У доповіді, присвяченій відкриттю товариства, І. Сікорський зазначав, що потрібно «уміти розпізнати дитячу душу, по можливості якомога раніше визначити і завбачити майбутнє людини в ту пору, коли вона тільки вийшла з раннього дитинства...» (Березівська, 1999, с. 90). При товаристві діяли педагогічний інститут, народний дитячий садок, народне училище, педагогічна амбулаторія, притулок.

Дитячий садок і школа були безкоштовними. Вихованці користувалися навчальними посібниками, отримували сніданки (Березівська, 1999, с. 14). У педагогічній амбулаторії безкоштовно надавалися педагогічні поради дітям, які вважалися складними у виховному відношенні, а також дітям, яким важко давалося навчання (Березівська, 1999, с. 91).

На думку відомої української дослідниці Л. Березівської, досвід Фребелівського товариства щодо створення науково-педагогічного комплексу може бути використаний у сучасній освітньо-виховній практиці (Березівська, 1999, с. 91).

У 1912 р. у Києві було засновано товариство «Ясла». Ініціаторами цього стали К. Балаховська, Т. Балаховська-Давидова,

Г. Балаховський (він пожертвував гроші та будинок для заснування дитячого закладу), Є. Скловський (Ступак, 1998, с. 61).

У деяких губерніях, зокрема Полтавській, Товариство піклування про дітей у 1914 р. відкрило народний дитячий садок. Він став першим у місті закладом дошкільної освіти для дітей, які походили з бідних сімей. Його завідувачка Д. Шкеблевська так визначила мету цієї установи: «Вилучити дітей, хоч на деякий час, з того похмурого, важкого середовища, де вони народилися і ростуть, дати дітям хоч трохи повітря, світла, тепла, ласки та уваги до їхніх дитячих інтересів, яких вони позбавлені у себе вдома. Загалом, дати дітям хоч трохи дитинства» (Первый народный детский сад в Полтаве, 1914, с. 24). Виховательки слідували за зовнішнім виглядом дітей, формували у них гігієнічні навички. Улюбленими заняттями вихованців стали малювання, ліплення, робота з кольоровим папером. Педагоги підкреслювали, що саме завдяки цим заняттям розвивалася індивідуальність дітей, їхні здібності, розум, фантазія. Щоденно проводилися рухливі ігри, читання казок, уроки музики. Напередодні Різдва та Великодня для дітей були влаштовані святкові заходи з ласощами.

Згодом Полтавське товариство піклування про дітей організувало ясла, куди приймалися малюки старші від одного року. Вихованці обох закладів у теплий період року багато часу проводили на свіжому повітрі. За словами лікаря, перебування у цих установах позитивно впливало на стан здоров'я більшості дітей. У середньому щоденно дитячий садок та ясла відвідувало 30 дітей від 1 до 11 років (Первый народный детский сад в Полтаве, 1914, с. 24–30).

Товариство піклування про дітей відкрило дитячий клуб для організації дозвілля та творчості школярів. Вихованці дитячого клубу займалися музикою, малюванням, ліпленням, випилюванням, рукоділлям. При цьому закладі діяла дитяча бібліотека. Завідувачка клубу, педагог Д. Корнільева, помітила позитивний вплив занять на дітей: вони стали більш акуратними, стриманими, у них розвивалися товариські почуття, повага одне до одного. Важливе значення діяльності клубу вона вбачала у тому, що він «вилучав дітей з вулиці». У дитячий клуб записалося 60 осіб, щоденно його відвідували близько 35 дітей (Отчет о занятиях в «Детском Доме» в г. Полтаве, 1915, с. 22–23). Педагоги, які працювали у клубі, скаржилися на відсутність літератури: необхідних видань у

Російській імперії було мало. Незважаючи на це, керівники гуртків спрямовували діяльність дітей так, щоб вони могли розвивати мислення, соціальні навички, не обмежували їхню самостійність.

Дитячий садок і дитячий клуб, створені Полтавським товариством піклування про дітей, були об'єднані у єдину навчально-виховну організацію «Дитячий будинок», працівники якої вирішували проблему розвивального дозвілля дітей різного віку (Отчет о занятиях в «Детском Доме» в г. Полтаве, 1915, с. 19). Подібні установи на початку ХХ ст. існували також у Москві та Петрограді. Теоретичні засади їхньої діяльності були розроблені відомим педагогом К. Вентцелем (Вентцель, 1914–1915). На його думку, такі організації необхідні насамперед тому, що більшість дітей, які походили із сімей міської бідноти, не зазнають виховного впливу, заснованого на засадах істинної педагогіки, котра визнає і поважає дитину як самобутню, творчу особистість (Вентцель, 1914–1915, с. 35). Він підкреслював, що «Дитячий будинок» – це новий тип закладів освіти для дітей як дошкільного, так і шкільного віку (Вентцель, 1914–1915, с. 35). К. Вентцель називав такі принципи його діяльності:

- задоволення інтересів дітей;
- пристосування до потреб дітей різного віку, незалежно від їхнього станового походження;
- самоуправління, що сприяло розвитку самостійності та активності вихованців;
- творча виробнича праця вихованців у гуртках, майстернях тощо;
- використання ігрової діяльності, занять гімнастикою;
- можливе задоволення потреб дітей у науковому пізнанні шляхом влаштування кабінетів історії, фізики, хімії, біології тощо;
- естетичне виховання у процесі вивчення творчості художників, скульпторів, занять малюванням, музикою, хоровим співом, перегляду кінофільмів;
- влаштування консультативного бюро для дітей, особливо старшого віку, куди вони могли б звертатися за допомогою у вирішенні різних проблем;
- організація дитячої бібліотеки;
- обов'язкове створення відділу, завданням якого було б наукове психолого-педагогічне вивчення дітей, особливостей їхнього розвитку.

При відсутності засобів для одночасної реалізації усіх цих принципів К. Вентцель рекомендував вводити їх у діяльність місцевих «Дитячих будинків» поступово (Вентцель, 1914–1915, с. 35–41).

Висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Отже, створення та діяльність закладів дошкільної освіти в Україні у другій половині XIX – на початку XX ст. були зумовлені потребою суспільства в організації соціального виховання дітей дошкільного віку. В умовах відсутності цілеспрямованої діяльності держави щодо створення закладів дошкільної освіти така ініціатива належала приватним особам і громадським товариствам. Наголосимо, що часто ініціаторами створення закладів дошкільної освіти ставали відомі українські

педагоги та інші діячі культури, зокрема: Н. Лубенець, Т. Лубенець, С. Русова. Заняття в закладах дошкільної освіти були спрямовані на розвиток, трудове, національне, естетичне, фізичне виховання та соціально-педагогічну підтримку дітей.

Перспективи подальших розвідок, на нашу думку, можуть полягати в аналізі та цілісній характеристиці різних напрямів соціального виховання дітей дошкільного віку, актуальних у контексті важливих завдань сучасної педагогіки в окреслений період та в 20-ті роки XX ст.

Список використаних джерел

- Березівська, Л. Д. (1999). Освітньо-виховна діяльність Київських просвітницьких товариств (друга половина XIX – початок XX ст.). Київ: Видавництво «Молодь».
- Вентцель, К. (1914–1915). Детский Дом. *Свободное воспитание*, 7, 35–44.
- Гавриленко, Т. Л. (2019). Розвиток початкової освіти в Україні у другій половині XX – на початку XXI століття: історико-педагогічний аспект. Київ: Фенікс.
- Лубенець, Т. (1911). Детские очаги. Киев: (без видавництва).
- Народный детский сад. С приложением отчета о деятельности детского сада, приюта и школы нянь за 1906 год. (1907). Киев: Типография Товарищества И. Н. Кушнарева и К.
- Об открытии в г. Киеве Детского народного сада. (1914). ЦДІАК України, Ф. 707, оп. 227, спр. 65.
- Об учреждении в г. Киеве Общества народных детских садов. (1899). ЦДІАК України, Ф. 707, оп. 150, спр. 41.
- Отчет о занятиях в «Детском Доме» в г. Полтаве. (1915). *Педагогический журнал для учащихся народных школ Полтавской губернии*, 11, 19–23.
- Первый народный детский сад в Полтаве. (1914). *Педагогический журнал для учащихся народных школ Полтавской губернии*, 3, 23–30.
- По ходатайству Киевского городского управления о разрешении открыть при Киевском городском приюте имени М.П. и Е.И. Дегтеревых детский сад на правах начальной школы. (1883). ЦДІАК України, Ф. 707, оп. 317, спр. 921.
- Смоляр, Л. О. (1998). Минуле заради майбутнього. Жіночий рух Наддніпрянської України другої половини XIX – початку XX ст. Сторінки історії. Одеса: Астропринт.
- Ступак, Ф. Я. (1998). Благодійні товариства Києва (друга половина XIX – початок XX ст.). Київ: Хрещатик.
- Янченко, Т. В. (2016). Педологія в Україні та зарубіжжі: теорія і практика. Чернігів: Десна Поліграф.

References

- Berezivska, L. D. (1999). *Osvitno-vykhovna diialnist Kyivskykh prosvitnytskykh tovarystv (druga polovyna XIX – pochatok XX st.)* [Educational activity of Kyiv educational societies (the second half of the XIX – the beginning of the XX centuries)]. Kyiv: Vydavnytstvo «Molod».
- Venttsel, K. (1914–1915). *Detskyi Dom* [Children's House]. *Svobodnoe vospitanie – Free education*, 7, 35–44.
- Havrylenko, T. L. (2019). *Rozvytok pochatkovoї osvity v Ukraini u druhii polovyni XX – na pochatku XXI stolittia: istoryko-pedahohichnyi aspekt* [The development of primary education in Ukraine in the second half of the XX – the beginning of the XXI centuries: historical and pedagogical aspect]. Kyiv: Feniks.
- Lubenets, T. (1911). *Detskie ochagi*. [Children's hearth]. Kiev: (bez vidavnictva).

- Narodnyi detskyi sad. S prylozhenyem otcheta o deyatelnosti detskogo sada, pryuyuta y shkoly nyan za 1906 god.* (1907) [National kindergarten. With the attachment of the report on the work of the kindergarten, shelter and nanny school for 1906]. Kyev: Typografyia Tovaryshhestva Y.N. Kushnareva y K.
- Ob otkrytii v g. Kieve Detskogo narodnogo sada. (1914) [On the opening of the National kindergarten in Kiev]. *TsDIAK Ukrainy [CSHAK of Ukraine]*, F. 707, op. 227, spr. 65.
- Ob uchrezhdenii v g. Kieve Obshhestva narodnyh detskih sadov (1899) [On the establishment of the Society of national kindergartens in Kiev]. *TsDIAK Ukrainy [CSHAK of Ukraine]*, F. 707, op. 150, spr. 41.
- Otchet o zanyatyyax v «Detskom Dome» v g. Poltave. (1915). [The report on the classes in the «Children's Home» in Poltava]. *Pedagogicheskyi zhurnal dlya uchashhyyh narodnyh shkol Poltavskoi gubernyy – Pedagogical journal for the teachers of public schools of the Poltava province*, 11, 19–23.
- Perviy narodnyi detskyi sad v Poltave. (1914) [The first national kindergarten in Poltava]. *Pedagogicheskyi zhurnal dlya uchashhyyh narodnyh shkol Poltavskoi gubernyy – Pedagogical journal for the teachers of public schools of the Poltava province*, 3, 23–30.
- Po hodatajstvu Kievskogo gorodskogo upravleniya o razreshenii otkryt pri Kievskom gorodskom priyute imeni M. P. i E. I. Degterevykh detskij sad na pravah nachalnoj shkoly. (1883). [At the request of the Kiev city administration for the permission to open at the Kiev city the shelter named after M.P. and E.I. Degterev's kindergarten as an elementary school.] *TsDIAK Ukrainy [CSHAK of Ukraine]*, F. 707, op. 317, spr. 921.
- Smoliar, L. O. (1998). *Mynule zarady maibutnoho. Zhinochyi rukh Naddniprianskoi Ukrainy druhoi polovyny XIX – pochatku XX st. Storinky istorii* [The past for the sake of the future. Women's movement of Dnieper Ukraine in the second half of the XIX – the beginning of the XX centuries. Pages of history]. Odesa: Astroprynt.
- Stupak, F. Ya. (1998). *Blagodiini tovarystva Kyieva (druga polovyna XIX – pochatok XX st.)* [Kyiv charitable societies (the second half of the XIX – the beginning of the XX centuries)]. Kyiv: Hreshhatyk.
- Yanchenko, T. V. (2016). *Pedolohiia v Ukraini ta zarubizhzhii: teoriia i praktyka* [Pedology in Ukraine and abroad: theory and practice]. Chernihiv: Desna Polihraf.

Стаття надійшла до редакції 21.06.2021

Yanchenko T.

ORCID 0000-0002-2967-0695

Doctor of Pedagogical Sciences (Ed. D.),
Associate Professor,
Head of the Department of Pedagogy and Methods
of Teaching History and Social Disciplines,
T. H. Shevchenko National University
«Chernihiv Colehium»
(Chernihiv, Ukraine)
E-mail: tamyanchenko@gmail.com

Янченко Т.

ORCID 0000-0002-2967-0695

Докторка педагогічних наук,
доцентка,
завідувачка кафедри педагогіки і методики
викладання історії та суспільних дисциплін,
Національний університет
«Чернігівський колегіум»
імені Т.Г.Шевченка
E-mail: tamyanchenko@gmail.com